

H5 - Veranderingen in de Nieuwe Tijd

18) Het begin van de Europese overzeese expansie.

Europese expansie

De Portugezen zochten naar bondgenoten tegen de moslims. Ze zochten naar een zeeweg naar Azië, zodat ze geen zijde en specerijen van de moslims meer hoefden te kopen. De Portugezen ontdekten India, Azië en stichtten hier **factorijen**.

Door de Europese expansie werden veel Indianen (Inheemsen) verdreven, gedood of gedwongen voor de Europeanen te werken. Sommige Indiaanse volken werden onder invloed van geweld, gedwongen bepaalde producten voor de West-Europeanen te verbouwen. De vraag naar **slavernij** en **slavenhandel** werd veel groter toen de Europeanen arriveerde. Europeanen konden de inheemse bevolking in andere werelddelen overheersen vanwege hun vuurwapens en grotere en snellere schepen. Zowel slaven als gekoloniseerde kwamen vaak in verzet.

De meeste Afrikanen werden door Afrikaanse en Arabische handelaren tot slaaf gemaakt, naar de kust gebracht en daar verkocht. Enkele Afrikanen werden maar door Europeanen tot slaaf gemaakt. Hierdoor rijkte de Europese macht in de Nieuwe Tijd in Afrika niet ver. De omstandigheden op de slavenshippen waren ontzettend mensonterend, waardoor mensen zoals John Henry Newton streefde voor de afschaffing van de slavenhandel.

25) Wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie.

Wereldwijde handelscontacten leiden tot begin wereldeconomie

Overall in de wereld leerde men nieuwe producten, grondstoffen en huisdieren kennen. *Bepaalde producten groeien niet in alle werelddelen en daarom ontstond er handel tussen de verschillende werelddelen.* De West-Europeanen vervoerden zelfs Afrikaanse slaven als producten van het ene werelddeel naar het andere. Door de handel tussen de werelddelen ontstond er een begin van een **wereldeconomie**.

In de 17^e eeuw was de handel tussen de werelddelen niet groot:

- Er voeren weinig schepen tussen de werelddelen
- De schepen waren klein en hadden een kleine capaciteit.
- De nieuwe producten werden niet door iedereen gebruikt, alleen door de *rijke*. Het kopen van de koloniale producten was daardoor *kostbaar*. Door de *toenemende welvaart* konden echter steeds meer mensen deze producten kopen waardoor de *handel erin toenam*.

Gevolgen / voordelen handel

De handel in de wereld bracht voor West-Europeanen in toenemende mate veel voordelen:

- Nieuwe producten
- Nieuwe banen voor velen
- Meer rijkdom voor velen uit de bovenlaag van de bevolking

Een deel van deze voordelen gold ook voor de niet-Europeanen, alhoewel de **kolonisatie** vanuit hun ogen gezien een heel ander verhaal was. Handel en nijverheid veranderden sinds de Late Middeleeuwen sterk. Er ontstond een nieuwe vorm van economie: het **handelskapitalisme**.

29) *Uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.*

Europeanen stichten plantagekoloniën

Spanje en Portugal vestigen in Amerika elk een *groot koloniaal rijk*. Veel Spanjaarden en Portugezen trokken naar Amerika om daar een nieuw bestaan op te bouwen. Zij stichten er geen factorijen en dreven geen handel met de inheemse bevolking, maar **exploiteerden** het land door middel van zilvermijnen en plantages. Daarnaast gingen de Europeanen aan **veeteelt** doen, aangezien er in Amerika veel grond was. Na de Spanjaarden en Portugezen kwamen de andere West-Europeanen ook naar het Caraïbisch gebied: Engelsen, Fransen, Denen en Hollanders.

Voorbeeld veeteelt: huiden werden verwerkt tot leer en grote plantages (landbouwbedrijven) werden aangelegd aan de kustprovincies, hier werden kostbare goederen verbouwd (suiker, koffie en tabak). De vraag hiernaar nam steeds meer toe.

Er ontstaat een trans-Atlantische slavenhandel

In de tijd van de verovering van Amerika bestonden **slavenhandel** en **slavernij** in *Afrika*, het *Midden-Oosten* en *Azië*, maar niet in West-Europa. *De Europeanen hadden voor hun plantages in Amerika veel werkkrachten nodig. Zij besloten daarom in hun koloniën de slavernij in te voeren en in Afrika slaven te gaan kopen. De slavenhandel kwam grotendeels in handen van handelscompagnieën die van de staat een monopolie kregen.* Van de 16de tot de 19de eeuw werden ongeveer elf tot veertien miljoen Afrikanen als slaaf naar Amerika vervoerd.

Het Nederlandse aandeel in de slavenhandel

De WIC leverde slaven aan de plantagekolonie Suriname en werd tevens leverancier van slaven aan de andere koloniën in Amerika. Curaçao en Sint-Eustatius diende als slavendepots. De Nederlandse schepen hebben ongeveer een half miljoen slaven onder *gruwelijke omstandigheden* naar Amerika gebracht, waarvan de helft naar Suriname (4 à 5% van de totale trans-Atlantische slavenhandel). Portugezen en Britten voerden echter de meeste slaven naar Amerika, samen ongeveer 70%. De meeste overige Afrikaanse slaven werden door Spanjaarden en Fransen naar Amerika vervoerd. Naast de Nederlanders vervoerden ook Denen en Zweden slaven naar Amerika.

Eind 18de eeuw ontstaat het **abolitionisme** als eerste in Engeland en kort daarna in Frankrijk. *De Engelse actievoerders begonnen vooral vanuit christelijke motieven hun strijd tegen de gruwelijke slavenhandel. In Frankrijk wezen aanhangers van de Verlichting slavenhandel en slavernij af als strijdig met de rede en de menselijke natuur.* Het abolitionisme kreeg pas in de 19de eeuw succes.

19) Het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.

Veranderend mensbeeld

In de Middeleeuwen werd de *mens* over het algemeen gezien *als een nietig schepsel in een grote kosmos*. In de *Renaissance* gingen mensen zich zien als nieuwe scheppers. Naar het voorbeeld van de Grieken en Romeinen vonden zij:

- Dat een mens zichzelf niet op de achtergrond hoefde te plaatsen
- Dat ieder mens belangrijk was en leefde voor zichzelf, niet voor een ander of andere groep
- Dat van het leven op aarde moest worden genoten: 'Carpe diem' (pluk de dag).
- Dat talenten en mogelijkheden van individuen niet door dwang, dogma's of ander gezag mochten worden beperkt.

De ideale nieuwe mens werd de '**uomo universale**': *de mens die zich ontplooid op een zo breed mogelijk vlak* (maatschappelijk leven, kunsten en wetenschappen). Voorbeeld is Leonardo da Vinci: schilder, beeldhouwer, anatomisch onderzoeker, tekenaar, architect, wiskundige en ontwerper van talloze mechanische werktuigen.

Begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling

Geleerden waren in de Middeleeuwen meestal **geestelijken**. Zij deden vooral onderzoek op gebieden die met *godsdienst* te maken hadden. Vanaf de Renaissance kwamen er echter steeds meer onderzoekers die geen geestelijke waren. Zij gingen ook onderwerpen bestuderen die niet met de godsdienst te maken hadden. *Zij wilden zich niet meer volledig aan de leiding van de Kerk onderwerpen bij hun onderzoek*. Net als in de Grieks-Romeinse tijd gingen onderzoekers proeven doen, kijken wat er gebeurde, nadenken over wat zij zagen. De Renaissance-onderzoekers baseerden elk onderzoek op waardering, ervaring en experiment (empirisme). Ook in de Oudheid hield men zich met **empirische wetenschap** bezig, maar de experimenten in de Renaissance waren systematischer.

In de 14de eeuw boden de Italiaanse stadstaten voldoende vrijheid aan individuen om nieuwe vindingen, nieuwe denkvormen te ontwikkelen. Doordat sommige Italianen ontevreden waren over hun eigen tijd en dingen wilden veranderen, namen zij de *cultuur van de Grieken en Romeinen* als voorbeeld. Dit kwam ook doordat er veel was overgebleven van de Grieks-Romeinse cultuur. Hierdoor ontstond langzaamaan de **Renaissance**. Bovendien werd ook door de contacten met de *Arabische wereld* Grieks-Romeinse literatuur in Italië bekend. Na Italië drong de Renaissance ook elders in Europa door.

De periode van de nieuwe belangstelling voor de Grieks-Romeinse cultuur wordt **Renaissance** genoemd, letterlijk: 'wedergeboorte'. *De stroming van de vernieuwers wordt het humanisme genoemd, de aanhangers heten humanisten. Het humanisme ging in navolging van de Grieks-Romeinse cultuur uit van het zelfstandig denken van de mens en niet van goddelijke voorschriften*. Het was sterk individualistisch gericht. De Grieks-Romeinse cultuur kan ook worden beschouwd als de nalatenschap van de Grieken en Romeinen aan Europa. Daarom wordt ook wel gesproken van ons **Grieks-Romeinse 'erfgoed'**.

26) De wetenschappelijke revolutie

De aarde wordt in kaart gebracht

In de Late Middeleeuwen maakten enkele Europeanen zoals Marco Polo reizen naar Azië en schreven daarover. Hun verhalen drongen niet door tot de meeste Europeanen, maar wel tot **ontdekkingsreizigers** als Columbus. *Door hun reizen en die van andere leerden Europeanen een groot deel van de wereld buiten Europa kennen*. Ook op het heelal begon men beter zicht te krijgen. Mensen/wetenschappers hadden namelijk heel lang als volgt gedacht: de aarde was altijd als het vaste middelpunt van het heelal: de zon, de planeten en

de sterren draaiden om de aarde.

Door langdurig onderzoek komen wetenschappers erachter dat:

- De aarde een **hoofdplanneet** is.
- De zon een *vaste ster* is, omringd door planeten die rond haar wentelen en waarvan zij het *middelpunt* en de *fakkel* vormt.
- Er naast hoofdplaneten nog secundaire planten zijn die als *satellieten* rond hun hoofdplaneten draaien, en samen met hen rond *de zon*.

Wetenschappers gaan dus anders denken. Ze gingen in tegen wat ieder mens 'met gezond verstand' zelf kon voelen en zien: de aarde beweegt niet en de zon maakt dagelijks een omloop om de aarde. *Doordat de beweringen over de Schepping in strijd waren met de Bijbel, duurde het lang voordat de revolutionaire opvattingen algemeen aanvaard werden.* Van de nieuwe ontdekkingen werd een boek geschreven (**de revolutionibus orbium coelestium**) die door de katholieke Kerk in 1616 werd verboden. Het verbod werd in 1835 opgeheven.

20) De hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassiek Oudheid.

De Grieks-Romeinse invloed blijft, maar in verschillende vormen

In het *leven van de middeleeuwse mens* was de godsdienst heel belangrijk. Bijna alle kunst ging over godsdienstige onderwerpen. De belangrijkste kunstvoorwerpen waren schilderijen en beeldhouwwerk in kerken en tekeningen (miniaturen) die monniken maakten in boeken. Bij middeleeuwse kunstenaars ging het alleen om:

- Het godsdienstige onderwerp
- Het aanbrengen van diepte op het schilderij

Aandacht voor de bouw van het lichaam van de mens (anatomie) vonden zij daarentegen niet belangrijk. Alle kunstvoorwerpen leken op elkaar. Dat kwam doordat de kunstenaars geen eigen manier van uitbeelden probeerden te ontwikkelen. Zij ondertekenden hun werk ook niet.

Tijdens de Renaissance vonden de mensen de godsdienst nog steeds belangrijk. Nog steeds werden kerken gebouwd en van godsdienstige kunst voorzien. *Maar vorsten, edelen en rijke burgers gingen hun eigen paleizen, huizen en stadhuizen ook met niet godsdienstige kunst versieren. Kunstenaars gingen veel aandacht besteden aan het precies uitbeelden van het menselijk lichaam.* Zij kregen oog voor perspectief en voor de natuur. Ook gingen zij een eigen stijl ontwikkelen en hun werk ondertekenen.

In de tweede helft van de 18de eeuw vond een nieuwe hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de Klassieke Oudheid plaats in Europa. Er ontstond in Europa een gedeeltelijk nieuwe stroming in de kunst, **het Classicisme**. De classicisten bewonderen vooral de **harmonie** (*de juiste verhoudingen*) in de kunst van de Oudheid.

De **Contrareformatie** ging gepaard met een verandering in de kunst. Toen **de Barok** ontstond bleven elementen uit de Renaissance, zoals de invloeden uit de bouwstijl in de Grieks-Romeinse tijd behouden. Maar om de *macht* en de *grootheid* van de Kerk goed tot uiting te laten komen, werden de bouwstijl en de inrichting van de kerken veel *overdadiger* dan in de Renaissance het geval was geweest. Ook *vorsten* die in die tijd *absolute macht* poogden te verwerven en hun macht graag in hun paleizen tot uitdrukking wilden brengen, sloten zich bij deze bouwstijl aan.

21) De protestantse reformatie die splitsing van de christelijke kerk in West-Europa tot gevolg had.

Begin protestante reformatie

Een verschil over het geloof leidde aan het begin van de 16de eeuw tot een scheuring binnen de christelijke Kerk. Sommige critici vonden dat de Kerk de Bijbel anders uitlegde dan volgens hen voor de hand lag en dat de Kerk er gebruiken op na hield die nergens in de Bijbel terug te vinden waren. Maar de leiding van de Kerk was het daar niet mee eens. Een deel van die critici, wilde alleen *misbruiken* zoals **aflaathandel** in de Kerk afschaffen. Anderen besloten zich van de Kerk af te scheiden en een nieuwe Kerk te stichten of zich bij zo'n nieuwe Kerk aan te sluiten. Zij worden **hervormers** genoemd en *hun beweging de Hervorming of Reformatie*. *Omdat de nieuwe Kerken die werden gesticht, voortkwamen uit protest tegen de oude Kerk, worden die Kerken protestants* genoemd, de aanhangers protestanten en *hun godsdienstige opvattingen protestantisme*. De oude Kerk wordt meestal aangeduid als **katholiek** of **rooms-katholieke Kerk**. De hervormers die de grootste aanhang kregen, waren Luther (1483-1546) en Calvijn (1509-1564). Hun opvattingen worden het **lutheranisme** en het **calvinisme** genoemd.

Kritiek Luther op de oude Kerk

Luther had op de volgende punten kritiek op de oude kerk:

- Hij verkondigde dat de machtsaanspraken en zelfgemaakte wetten en regels van de Kerk onterecht waren.
- Alleen de Bijbel was volgens hem richtinggevend. Hij wilde dat iedereen de Bijbel ging lezen in de *volkstaal*. In de Kerk lazen en verklaarden de priesters de Bijbel voor mensen.
- Volgens Luther kwam men niet in de hemel door goede werken te doen en door de Kerk geld te betalen (aflaat), *maar door in God te geloven*. Door de **aflaathandel** maakte de Kerk het mogelijk om straffen voor je zonden af te kopen met geld en te betalen voor Gods vergeving. Luther was hier fel tegen en wilde afschaffing van de aflaten.
- Luther wilde ook het pausschap, het celibaat (priesters mochten niet trouwen), veel sacramenten, de heiligenverering en de kloosterorden afschaffen, omdat daarover niets in de Bijbel stond.

De vorsten in het Duitse rijk kozen in 1519 Karel V tot keizer die het **katholicisme** wilde handhaven. Maar Luther kreeg steun van veel Duitse vorsten. Voor hen was het lutheranisme aantrekkelijk:

- Zij werden het hoofd van de Kerk.
- Zij konden de kloosters sluiten en de bezittingen van de kloosters overnemen.
- Volgens het lutheranisme moesten onderdanen de vorst altijd gehoorzamen, ook als de vorst zich slecht gedroeg.

Bij de **Vrede van Augsburg** werd in 1555 afgesproken dat de vorst het geloof van zijn onderdanen voortaan niet meer bepaalde. Karel V ervoer de Vrede van Augsburg als een enorme nederlaag voor zijn politiek, *want handhaving van de eenheid onder de christenen was één van zijn belangrijkste doelen*.

Verschillen tussen het lutheranisme en het calvinisme

De twee belangrijke verschillen tussen de opvattingen van Calvijn en Luther zijn:

- Bij de lutheranen is de vorst het hoofd van de Kerk. Bij de calvinisten bestuurt iedere 'gemeente' zichzelf door een raad van gekozen ouderlingen.
- Anders dan de lutheranen mogen calvinisten tegen hun vorst in verzet komen, als deze handelt tegen 'Gods gebod'.

De reactie van de katholieke Kerk: de Contrareformatie

Het succes van de hervormingsbewegingen noodzaakte de katholieke Kerk tot tegenmaatregelen. Tussen 1545 en 1563 kwamen de kerkleiders in Trente (Noord-Italië) bijeen om hierover te praten. Dit **concilie van Trente** deed wat de leer betreft geen water in de wijn. Heiligenverering, kwietschelding van straffen voor je zonden door aflaten en goede werken, de sacramenten, de absolute macht van de paus werden gehandhaafd. Alle geslaagde hervormingsbewegingen werden aan de **officiële lijst van ketterijen** toegevoegd.

De Kerk besloot de kerkelijke discipline grondig te versterken:

- De Kerk stelden een lijst met verboden boeken op, de **Index**.
- De Kerk verbood het verhandelen van kerkelijke ambten en aflaten (men kon alleen nog aflaten krijgen door bepaalde gebeden of goede werken).

Het uitvoeren van de disciplinaire maatregelen werd aan de nieuwe orde der Jezuiten toevertrouwd. Deze orde herstelde door missie, onderwijs en rechtspraak de kerkelijke tucht. Kerkelijke rechtbanken (**de inquisitie**) gingen tuchteloze binnen de Kerk en ketters daarbuiten opsporen, vervolgen en veroordelen. Waar de inquisitie kwam, *vlamden de brandstapels* op. Door al deze maatregelen bleven veel mensen katholiek of werden het weer. Dit optreden van de katholieke Kerk wordt de **Contrareformatie** genoemd.

Geloof Nederland & Stichting Anglicaanse Kerk

In de Nederlanden werd de calvinistische kerk het belangrijkste, eerst Gereformeerde Kerk genoemd, later Nederlands Hervormde Kerk, nu Protestantse Kerk, in Nederland. In Engeland ontstond op geheel aparte manier een protestantse Kerk. Een koning kreeg echter een conflict met de paus, omdat hij van hem niet van zijn vrouw mocht scheiden. Volgens de kerkelijke regels was dat aan niemand toegestaan. De koning stichtte daarop in Engeland een eigen Kerk, de **Anglicaanse Kerk** (1534). Hij maakte zichzelf er hoofd van, zodat scheiden geen probleem was. In de Anglicaanse Kerk zijn veel vormen hetzelfde gebleven als in de katholieke Kerk zoals de kleurige kerkgewaden, het altaar met kaarsen en de bisschoppelijke hiërarchie.

23) Het streven van vorsten naar absolute macht.

Absolute macht in Frankrijk

De geschiedenis van Frankrijk tussen ongeveer halverwege de 17de eeuw en 1789 wordt het **Ancien Régime**, 'het oude bewind' genoemd. Deze periode *kenmerkt* zich door absolute macht van de Franse koning en een ongekennde pracht en praat aan zijn hof. Het hof van **Versailles** stond in die periode *model* voor vele hoven in Europa. De bovenlaag van de bevolking in veel Europese landen leerde naast de eigentaal ook Frans spreken en ging Franse literatuur lezen. Ook in de mode en de kookkunst gaf Frankrijk de toon aan. De tot in onze tijd zijn de invloeden daarvan merkbaar.

De vorsten gaan hun macht uitbreiden

In de loop van de 14de eeuw ontstonden landen zoals Frankrijk, Engeland en Pruisen, met een *koning* aan het hoofd. Deze koningen bouwden hun macht in de 15de, 16de en 17de eeuw steeds verder uit. *In Frankrijk en veel andere Europese staten wist de koning alle macht in handen te krijgen er was sprake van* **absolutisme, autocratie**.

De **absolute vorst** *had de overtuiging dat hij door God was aangesteld om zijn onderdanen te besturen*, het **Droit divin** ('**Goddelijke recht**'). *Daarom was hij alleen aan God verantwoording verschuldigd*. De ontwikkeling van het absolutisme is het overzichtelijkst waar te nemen in Frankrijk. Aan de absolute macht van de Franse koningen met de namen Lodewijk, maakten de burgers, aan wie de vorsten oorspronkelijk hun macht dankten, na

enige eeuwen tijdens de **Franse Revolutie** een einde.

Uitbreiding op politiek gebied

*De vorsten wisten de edelen aan zich ondergeschikt te maken met hulp van de steden. De steden hadden andere belangen dan de edelen op het domein waarvan zij deel uitmaakten. Om zich te bevrijden van de macht van de edelen sloten steden een overeenkomst met de vorst. Deze kreeg de taak (en de kans) om met geweld en militaire steun van de steden een leger uit te rusten. Daarmee, en met een andere krijgsmacht dan de edelen gewend waren, slaagde de koning erin de edelen aan zijn macht te onderwerpen. In de meeste staten werkten de steden niet nauw samen. De vorsten slaagden er daardoor in hun **centralisatiegebied** aan zowel de adel als de steden op te leggen.*

*De vorst bouwden een eigen **ambtenarenapparaat** op, waarin een deel van de adel nieuwe functies kreeg. Een ander deel bleef de militaire tradities trouw en trad als **militair bevelhebber** in dienst van de koning. De oude adel werd in het ambtenarenapparaat aangevuld met burgers, die als financier of bestuurder in de adelstand werden verheven.*

Uitbreiding op economisch gebied

*De vorsten eigenden zich het recht toe als enige het economisch beleid en ook de belastingheffing te regelen en daarmee het inkomen van de staat te bepalen. De vorsten beoogden met hun economisch beleid niet alleen de eigen economie te versterken, maar ook het inkomen van de staat. Want het ambtenarenapparaat en het leger kosten *geld*. Het economisch beleid werd gekenmerkt door het **mercantilisme**.*

Uitbreiding op militair gebied

*De vorsten hadden de zeggenschap over politie en leger. Leger en vloot stonden onder hun gezag. Alleen edelen die trouw waren aan de vorst, werden militaire bevelhebbers. In de Middeleeuwen had de vorst de steun nodig van edelen en hun troepen. Later maakte de vorst gebruik van *huurlegers*.*

Uitbreiding op godsdienstig gebied

*Bijna alle politieke leiders kozen ervoor slechts één godsdienst in hun staat toe te staan. Sommige deden het uit *godsdienstige overtuiging*, anderen uit *politieke overwegingen*: zij wilden **godsdienstoorlogen** in hun staat voorkomen.*

Engeland en de Republiek als uitzonderingen

In twee Europese landen heersten geen vorsten met absoluut gezag: de Republiek en Engeland. Tijdens de Opstand in de Nederlanden zegden de opstandige gewesten hun trouw op aan de vorst Filips II. In 1588 ontstond de Republiek der Verenigde Nederlanden, een bond van zelfstandige gewesten. In deze Republiek hadden stadhouders belangrijke taken, maar de meeste macht was in handen van burgers, 'regenten', die de steden en gewesten bestuurden.

*In de 17de eeuw ontstond er in Engeland een burgeroorlog tussen *aanhangers* van de koning en van het parlement. *Het parlement won*. Koning Jacobus II vluchtte en de Nederlandse stadhouder Willem III, getrouwd met Maria, de dochter van Jacobus, werd koning van Engeland. Hij stemde in de **Bill of Rights** in met uitbreiding van de rechten van het parlement. Wetten werden bijvoorbeeld pas van kracht als het parlement zijn goedkeuring had gegeven.*

H5 - Extra informatie

- De wereld wordt in kaart gebracht: kaarten zijn in de loop van de geschiedenis om uiteenlopende redenen gemaakt. In het grootste deel van de Middeleeuwen kenden de meeste mensen alleen hun directe omgeving. Er waren wel middeleeuwse wereldkaarten, maar deze toonden slechts de bereikbare kant van de bolvormige aarde. De Kerk had geen behoefte aan een geografisch juist wereldbeeld, maar aan een symbolisch wereldbeeld met Jeruzalem als middelpunt. Daardoor was het merendeel van de inwoners van Europa voornamelijk vertrouwd met de symbolische kaart. Zeelieden en handelaars beschikten in de Late Middeleeuwen ook over bruikbaarere kaarten voor hun reizen.
- Erasmus, beroemd en toch een buitenbeentje: Erasmus deed veel aan Bijbelstudie. Maar het uitgangspunt van Erasmus was: ga terug naar de bronnen. Om het Nieuwe Testament in de oorspronkelijke brontaal te kunnen bestuderen leerde Erasmus Grieks, wat in die tijd zeer uitzonderlijk was. Erasmus wilde de bestaande Griekse teksten van het Nieuwe Testament 'zuiveren' om een zojuist mogelijke tekst te verkregen. Erasmus wilde ook de **Vulgaat** (Officiële Bijbel van de Kerk) verbeteren, maar zijn wijzigingen werden nooit door de Kerk aanvaard.

Met de kennis van de Bijbel en van de eerste eeuwen van het christendom die Erasmus zo opdeed, bestreed hij de misbruiken in de Kerk. Erasmus werd echter geen aanhanger van hervormers als Luther of Calvijn. Hij voelde zich Europeaan en ijverde vergeefs voor verdraagzaamheid in Europa en voor het beëindigen van de vele oorlogen in zijn tijd.

- Luther verschijnt voor de Rijksdag in Worms (1521): Luther vatte zijn kritiek op de Kerk samen in 95 stellingen die hij op de deur van de kerk van Wittenberg spijkerde. De paus stuurde Luther daarop een bevel om zijn opvattingen te herroepen. Luther verbranderde het bevel in het openbaar en bij de Rijksdag weigerde hij iets te herroepen.
- Uit de Wetenschappelijke Revolutie kwam de Verlichting voort: in de Renaissance was een nieuwe wetenschappelijke belangstelling ontstaan. Het gevolg daarvan was een groot aantal uitvindingen. Deze periode werd later de **Wetenschappelijke Revolutie** genoemd.

Belangrijke kenmerken van de Wetenschappelijke zijn:

- Een nieuwe manier van onderzoeken
- Grote veranderingen in het leven van veel mensen (door uitvindingen)
- Met geweld gepaard gaand verzet van de Kerk en eerder ook van de overheid en sommige bevolkingsgroepen.

Door de wetenschappelijke revolutie gingen mensen kritischer kijken naar wat de Kerk, Socrates of Aristoteles beweerde. Ze gingen vertrouwen op hun eigen verstand en zichzelf vragen stellen over de samenleving, macht en geloof.

De 18de eeuw wordt de eeuw van de **Verlichting** genoemd. De verlichters vonden dat de samenleving net zoals de natuur op een redelijke manier (met het verstand) moest worden onderzocht. Zo zou de kennis van de mensen toenemen en de problemen in de samenleving kunnen worden opgelost, **rationalisme**.

In aansluiting op de Renaissance vonden de verlichters het belangrijk dat de mensen tijdens hun leven op aarde gelukkig waren. Vrijheid vonden zij het belangrijkste begrip: vrijheid van meningsuiting, vrijheid van drukpers, godsdienstvrijheid, handelsvrijheid. Ook gelijkheid was belangrijk. Het ging vooral om gelijke kansen voor iedereen.

Verlichters waren het volgende eens.

- Religieuze tolerantie: aanhangers van godsdiensten hoorden andersdenkenden niet te bestrijden. In plaats daarvan moesten zij leren verdraagzaam te zijn op godsdienstig gebied.
- Scheiding tussen Kerk en staat: Kerk (godsdienstige taken) en staat (bestuur, rechtspraak) hebben ieder een eigen taak.

In de 16^e eeuw ondervonden onderzoekers nog veel tegenstand van de katholieke Kerk. Zij verloor niet alleen haar greep op de wetenschap. Ook belangrijke kerkelijke opvattingen werden door de resultaten van onderzoek soms ondermijnd. Vanaf het einde van de 16^e eeuw werd het klimaat voor de onderzoekers gunstiger. Zij gingen samenwerken in wetenschappelijke verenigingen die steun kregen van de regeringen die het nut van de wetenschap gingen inzien. De wetenschap ging een belangrijke plaats innemen in de samenleving.

Het ontstaan van het absolutisme viel samen met de Wetenschappelijke Revolutie en de Verlichting. Omdat veel verlichte denkbeelden in strijd waren met het absolutisme, ontstonden er vaak conflicten tussen verlichters en vorsten. Toch bleken absolute vorsten vaak bereid aan verlichters beperkte vrijheid toe te staan. Er waren zelfs vorsten die sommige ideeën van de Verlichting gingen uitvoeren (**verlichte despoten, verlicht absolutisme**)

H3 Verlichting (1650-1900)

Naam: Dean Huisman | Klas: 5V | Datum: 10-11-2022

§3.1 Wetenschappelijke Revolutie (17^e eeuw)

Inleiding

Geleerden waren in de Middeleeuwen meestal geestelijken die vooral onderzoek deden in verband met godsdienst. Vanaf de Renaissance kwamen er steeds meer onderzoekers die zich niet meer volledig aan de leiding van de Kerk onderwerpen bij hun onderzoek. Net als in de Grieks-Romeinse tijd gingen onderzoekers proeven doen door kijken en nadenken. Tijdens de Wetenschappelijke Revolutie zijn er een groot aantal uitvindingen bedacht.

Belangrijke kenmerken

- Een nieuwe manier van onderzoeken: observeren (waarnemen, kijken wat er gebeurt), experimenteren (proeven doen) en redeneren (nadenken over wat is gebeurd, conclusies trekken uit observaties en experimenten)
- Grote veranderingen in het leven van veel mensen. Uitvindingen verbeterde bijvoorbeeld de medische zorg.
- Met geweld gepaard gaand verzet van de Kerk en eerder ook de overheden sommige belangrijke bevolkingsgroepen. Belangrijke kerkelijke opvattingen werden door de resultaten van onderzoek soms ondermijnd.

Oorzaken

- De ontdekkingsreizen: hierdoor werd een groot deel buiten Europa bekend en werd het wereldbeeld verbreed.
- Ambachtelijke technieken: ambachtslieden bezaten veel praktische kennis, met name over wiskunde (meetkunde).
- Humanistische tekstanalyse: tijdens de Renaissance gingen wetenschappers kennis vergaren door het werk van Griekse en Romeinse schrijvers en onderzoekers te bestuderen. Deze humanisten legden de nadruk op het zelfstandig denken van de mens.
- Het rationalisme van Descartes: hij vond dat de samenleving op een redelijke manier (met het verstand: ratio) moest worden onderzocht, **rationalisme**. Volgens hem kwam kennis uit logisch denken, niet uit vaste ideeën uit de Bijbel of het geloof.
- Het empirisme van Lock: hij vond dat kennis gebaseerd moest zijn op waarneming en ervaring (empeira: ervaring, experiment), **empirisme**.

Discussies over de positie van godsdienst in de samenleving

De wetenschappelijke Revolutie leidde tot nieuwe inzichten en ontdekkingen:

- Isaac Newton kwam door waarnemen en doen tot natuurwetten (bijv. zwaartekracht). Antoni van Leeuwenhoek ontwierp microscopen waarmee hij micro-organismen ontdekte in water. Voor de gezondheid van de mens werd die ontdekking heel belangrijk.
- Wonderen uit de Bijbel konden niet met het menselijk verstand worden verklaard.
- Ontdekkingsreizigers ontdekten op andere continenten sterk van Europa verschillende culturen met een ander geloof.
- Humanistische tekstanalyse droeg bij aan de kritiek op de leer van de Kerk en de levenswijze van de geestelijken, en had gezorgd voor het uiteenvallen van de christelijke Kerk in West-Europa (Hervorming). Luther en Calvijn vonden dat iedereen de Bijbel op zijn manier mochten uitleggen.

Gevolgen

Door de nieuwe inzichten en ontdekkingen ontstonden debatten over de positie van godsdienst in de samenleving. *Dat wat de Kerk eeuwenlang beweerde en vaststond, werd nu steeds meer in twijfel getrokken. Godsdienst en geweten werden steeds minder als verantwoordelijkheid van staat of vorst gezien, maar steeds meer als zaken van het individu.* Wie zelfstandig nadacht kon immers zelf bepalen wat hij geloofde, vonden steeds meer mensen. Hierdoor gingen bijna alle vorsten slechts één godsdienst in hun staat toestaan en beschermen. Ze deden dit uit godsdienstige overtuiging of om godsdienstoorlogen in hun staat te voorkomen.

§3.2 Wetenschappelijke Revolutie leidt tot de Verlichting

Door de Wetenschappelijke Revolutie groeide het aantal mensen dat niet meer iets als waar aannam omdat het in de Bijbel stond of omdat onderzoekers uit de Klassieke Oudheid als Socrates of Aristoteles het hadden gezegd. Ze gingen vertrouwen op hun eigen verstand, de **Verlichting**. Verlichte denkers vonden dat wetenschappelijke methoden ook moesten worden toegepast op de samenleving. De mensen gedroegen zich net als de natuur volgens 'natuurwetten'. Door hun verstand goed te gebruiken konden de mensen die wetten leren kennen. Zij leefden volgens de verlichters in duisternis, omdat zij bijgelovig waren en te weinig wisten. Verlichters wilden met hun boeken mensen meer kennis (licht in de duisternis) bijbrengen.

Gebieden van de samenleving die verlichters wilden toetsen aan de criteria van redelijkheid

- Traditie: het gezag van wereldlijke en kerkelijke leiders werd in twijfel getrokken. (Kerk)vorsten ontleenden hun macht aan traditie en geloof. De verlichters bepleitten met een beroep op de **rede** een scheiding van Kerk en staat. Ze strenden ook tegen bijgeloof (magie, hekserij) en waren tegen het afdwingen van bekentenissen door marteling
- Religieuze praktijken: volgens de verlichters hoorden aanhangers van godsdiensten andersdenkenden niet te bestrijden. Ze moesten echter leren verdraagzaam te zijn op godsdienstig gebied.
- Bestaande gezagsverhoudingen:
 - (1) **Volksoevereiniteit**. Degenen die de macht uitoefenen, moeten hun macht ontleen aan het volk en zijn daarom verantwoording schuldig aan dat volk.
 - (2) **Het sociaal contract tussen vorst en volk of burgers onderling**. Locke en Rousseau pleitten voor dit contract. Door zo'n contract wilden de verlichters voorkomen dat er nieuwe oorlogen tussen vorsten en volk en tussen burgers onderling zouden uitbreken.
 - (3) **Scheiding van de machten in een staat**. Ook wel de trias politica genoemd, de ideeën van Montesquieu.
- Opvoeding: volgens de verlichters moesten ouders veel meer zorg besteden aan de opvoeding van hun kinderen. Kinderen moesten meer als kind worden behandeld dan als volwassene. Jean-Jacques Rousseau zei ongeveer: vestig de aandacht van leerlingen op de natuur, want hier worden ze nieuwsgierig van. Stel als ouders kinderen vragen die zij aankunnen en laat ze zelf naar antwoorden zoeken. Ze moeten de natuurwetenschappen niet leren maar ervaren. De ouder heeft de taak zijn kinderen de middelen daarvoor te geven.
- Onderwijs: de verlichters benadrukten dat alle kinderen bij geboorte gelijk zijn en dezelfde kansen moesten krijgen (arm, rijk, van adel of niet van adel). Leerlingen zouden zelf naar antwoorden moeten zoeken, door ervaring leren en zelf leren oordelen. Door onderwijs werd de kennis vergroot om de samenleving te verbeteren.
- De verbreiding van kennis:
 - (1) **Onderzoekers gingen elkaars resultaten uitwisselen en samenwerken**.
 - (2) **Het belangrijkste boek van de Verlichting werd de *Encyclopedie* van Denis Diderot**. Hij heeft in zijn encyclopedie alle kennis in artikelen en tekeningen willen vastleggen. Door de Wetenschappelijke Revolutie en de Verlichting was de hoeveelheid kennis van de mensen enorm toegenomen.

De invloed van het verlichte denken op het denken over de toekomst

- De maatschappijkritiek van de verlichters leidde tot optimisme en geloof in maatschappelijke vooruitgang.
- De mensen begrepen dat de vergroting van de kennis van de mens en de natuur vele voordelen bood. Op allerlei gebieden werd de vooruitgang zichtbaar. Artsen kregen meer mogelijkheden om mensen te genezen, technische uitvindingen maakten het werken in mijnen veiliger en het produceren van bepaalde producten werd makkelijker.
- Het menselijk verstand heeft evenwel zijn grenzen. Het kan niet alles verklaren. Zaken als de menselijke ziel of de oneindigheid van het heelal gaan het menselijk verstand eenvoudigweg te boven. Bovendien bepalen ook niet-rationele overwegingen het gedrag van mensen.

§3.3 De belangrijkste verlichters en hun invloed

Verlichte denkers als Locke en later Rousseau gingen uit van natuurrechten en het idee van een sociaal contract, waarbij alle macht uiteindelijk uitging van het volk zelf.

- **Natuurrechten:** *de rechten die voor iedereen gelden, ongeacht plaats of tijd, omdat ze door de 'natuur' zijn gegeven.* Met de natuur hadden verlichters het goede, het volmaakte op het oog. Volgens Locke hebben alle mensen natuurlijke rechten op leven, vrijheid en bezit.
- **Sociaal Contract** (maatschappelijk verdrag): *een contract tussen vorst en volk of tussen de onderdanen onderling om de natuurlijke rechten te beschermen.* Als een regering de natuurlijke rechten van de mens niet meer beschermt dan mag het volk de regering omverwerpen en een nieuwe regering vestigen.

De verlichters dachten deels verschillend over de inhoud van het sociaal contract. *Maar ze waren het erover eens dat de burgers bepaalde taken zoals de rechtspraak, moesten overdragen aan de overheid. En dat die overheid via wetgeving de rechten van de burgers moest waarborgen.*

Verschillende rechten die Locke benoemt (in zijn beroemdste boek)

- Regeringen moeten hun beleid op wetten baseren die voor iedereen gelijk zijn.
- Belastingen mogen alleen met toestemming van het volk of zijn vertegenwoordigers worden geheven.
- De staat mag geen dwang uitoefenen op de burgers bij de keuze voor een godsdienst.
- De staat moet alle godsdiensten gelijk behandelen.
- Het wetgevend lichaam kan of mag de wetgevende macht aan niemand overdragen, maar moet haar laten berusten daar waar het volk ze heeft gelegd.

Ideeën die Rousseau koppelde aan de natuurrechten en het sociaal contract

- Vrijheid en gelijkheid van armen en slaven: de verlichters gingen ervan uit dat alle mensen ongeacht hun *cultuur, etnische afkomst en het volk* waartoe zij behoorden, gelijk waren en een natuurlijk recht hadden op *leven, gezondheid, vrijheid en bezit*. Rousseau vond dat privébezit gelijkheid in de weg zat en dat degenen met bezit (de rijken), de armen onderdrukten.
- Vormen van directe democratie op basis van de Algemene Wil: Rousseau vond dat in een sociaal contract iedereen beloofde te gehoorzamen aan de **Algemene Wil**. Hij zei dat met een sociaal contract tussen de mensen, iedereen zal doen wat goed is voor het volk; en wat goed is voor het volk, is goed voor iedereen: de Algemene Wil. Wie weigert aan de Algemene Wil te gehoorzamen, zal daartoe gedwongen worden. Zo zal men hem noodzaken vrij te zijn.

Montesquieu

Met zijn ideeën over de scheiding der machten (trias politica) wordt bedoeld: *scheiding in het bestuur van een staat in een wetgevende, een uitvoerende en rechtsprekende macht die niet in één hand mochten zijn om machtsmisbruik te voorkomen.*

- Door de wetgevende macht maakt de overheid wetten voor een bepaalde tijd en verbetert de bestaande wetten of schaft ze af.
- Door de uitvoerende macht sluit de overheid vrede of verklaart zij de oorlog, stuurt of ontvangt zij ambassadeurs, zorgt zij voor veiligheid, kortom: zorgt zij ervoor dat de wetten worden uitgevoerd.
- Door de rechtsprekende macht bestraft zij de misdaden of oordeelt zij over ruzies tussen mensen.

Er is geen sprake van vrijheid als:

- Een persoon (vorst) de wetgevende en uitvoerende macht heeft. Een vorst kan onderdrukkende wetten uitvaardigen en zorgen dat die op een onderdrukkende manier worden uitgevoerd.
- Een persoon de rechtsprekende macht en de wetgevende macht heeft. Een rechter zou dan ook een wetgever zijn.
- Een persoon de rechtsprekende en uitvoerende macht heeft. Een rechter heeft dan de macht om mensen te onderdrukken. *Alles is verloren als de drie machten in één hand zijn.*

Adam Smith

Zijn economische ideeën zorgden voor een herwaardering van de verhoudingen tussen overheid en economie: i.p.v. het **mercantilisme** (regeringsmaatregelen om de uitvoer zo veel mogelijk te bevorderen en invoer zo veel mogelijk af te remmen) wilde hij dat elke staat zijn economisch beleid baseert op een vrijemarkteconomie, vrijhandel en zo weinig mogelijk overheidsbemoeienis. Rationeel eigenbelang speelde hierin een belangrijke rol: ieder individu moet de vrijheid hebben zijn eigenbelang na te streven. Als iedereen op zijn eigenbelang uit is, dan loopt dat vanzelf uit op welvaart voor iedereen.

§3.4 Veranderingen in de politieke cultuur

Brede verbreiding van verlichte ideeën

Nieuwe ideeën vonden brede verbreiding en werden uitvoerig besproken, privé en in het publieke domein:

- Privésfeer: in salons werden de ideeën van de verlichters verbreid. Een **salon** was een *bijeenkomst in het huis van meestal een vrouw uit de bovenlaag van de bevolking*. Zij nodigde onderzoekers, kunstenaars, ambtenaren, zakenlieden en andere belangstellenden uit om met elkaar te praten. Alles mocht in deze salons worden gezegd. In Engeland gebeurde hetzelfde in **koffiehuizen**.
- Het publieke domein (toneel, boeken, tijdschriften en bibliotheken): rondreizende toneel- en operagezelschappen verbreidden de ideeën van de Verlichting onder alle lagen van de bevolking. In de 18^e eeuw waren de mogelijkheden voor schrijvers om hun werk te verspreiden toegenomen. Naast boeken werden ook tijdschriften gepubliceerd, die mensen konden kopen of lenen in grote bibliotheken. Met de opkomst van de **bourgeoisie (gegoede burgerij)** was ook het aantal mensen dat geld had om onderwijs te volgen en dus kon lezen gegroeid.

Vorsten gaan rekening houden met de publieke opinie

- In de meeste Europese staten bestond het **absolutisme** (*een regeringsvorm waarin wordt uitgegaan dat de koning door God is aangesteld en alle macht in handen heeft*, het **Droit Divin**, het goddelijk recht). Hij hoeft geen verantwoording af te leggen tegenover een parlement. Het was een plicht van zijn onderdanen om hem te gehoorzamen zonder vragen te stellen.
- De centralisatiepolitiek van de vorsten, gelegitimeerd door het Droit Divin, zorgde voor spanning. Ideeën over bijv. vrijheid en gelijkheid voor iedereen en het volk als de hoogste macht in de staat, hielden kritiek op de regering in.
- Door de brede verbreiding van de verlichte ideeën moesten vorsten voor het eerst rekening houden met de publieke opinie in alle lagen van de bevolking. Steeds meer mensen namen kennis van verlichte ideeën en kritiek op vorsten en andere bestuurders. Wie niet kon lezen, werd geïnformeerd door politieke tekeningen en pamfletten.

Publicatie van verlichtingsideeën werd angstvallig in de gaten gehouden en soms verboden. De vorsten, en ook de Kerken oefenden in heel Europa censuur uit op redevoeringen en publicaties. Ambtenaren waren voortdurend bezig om te controleren wat gesproken en geschreven werd. Alleen in Engeland en de Republiek kon vrijwel alles worden gedrukt.

In Frankrijk was de censuur officieel strenger dan in werkelijkheid. Daarom bleek het mogelijk om de censuur op allerlei manieren te ontduiken:

- Door kritiek niet direct te uiten, maar door te schrijven over fictieve personages of andere volken, terwijl de situatie in het eigen land werd bedoeld.
- Door dubbelzinnige formuleringen te kiezen, zodat de schrijver, wanneer hij ter verantwoording werd geroepen, er alle kanten mee op kon. Voor de lezers was de bedoeling van wat hij geschreven had, duidelijk.
- Door boeken illegaal of in het buitenland uit te geven.

Sommige absolute vorsten omarmen verlichte ideeën

In sommige landen omarmden vorsten elementen van het verlichtingsdenken, zonder dat zij het absolutisme loslieten (**verplichte despoten, verlicht absolutisme**). Deze vorsten hielden wel alle macht in handen, want ze vonden dat ze deze macht nodig hadden om de staat goed te kunnen besturen. Maar zij hielden bij het besturen meer rekening met de belangen van de bevolking dan andere koningen. Verlichters werden aan de hoven van de vorsten in deze landen uitgenodigd. Frederik de Grote (koning van Pruisen) vond dat een vorst steeds moet bedenken dat hij maar een mens is, net als zijn onderdanen. Als hij een belangrijke status heeft, dan moet hij daar iets goeds meedoen. Hij is alleen maar de eerste dienaar van de staat.

§3.5 De onafhankelijkheidsoorlog van de VS

Oorzaak 1: Breed verzet tegen nieuwe Britse belastingen

- In 1756 ontstond een oorlog in Noord-Amerika tussen Engeland en Frankrijk (Zevenjarige Oorlog). Het Engelse leger en kolonisten vochten tegen de Fransen die steun kregen van Indiaanse volken. De Engelsen en hun koloniën wonnen.
- De regering in Londen was vastbesloten de koloniën mee te laten betalen aan het delgen van de oorlogsschuld. Ze ging de bestaande belastingwetten strikter toe passen en stelden nieuwe belastingen in (zoals invoerrechten)
- De kolonisten waren woedend. Ze hadden geen vertegenwoordiging in het Britse parlement maar moesten wel belasting betalen, terwijl ze het met de Britse belastingpolitiek niet eens waren.
- Afgevaardigden uit alle koloniën kwamen voor het eerst in hun geschiedenis bijeen om gezamenlijk tegen de Engelse maatregelen te protesteren. Onder het motto: “**No taxation without representation**” wilden zij vertegenwoordigers in het Engelse parlement kiezen, omdat dat het recht had het heffen van belastingen goed of af te keuren. Kooplieden besloten tot een boycot van Engelse goederen. Propaganda-acties werden gevoerd en sommige kolonisten gingen zelfs over tot geweld.

Oorzaak 2: Verlichtingsideeën stimuleren behoefte aan meer zelfbeschikking

Via literatuur en briefwisselingen raakten waren verlichtingsideeën ook in de Britse koloniën in Noord-Amerika verbreid geraakt. Veel kolonisten hadden familie en kennissen in Europa met wie zij correspondeerden. Van handelaren en diplomaten hoorden zij uit eerste hand over het denken en doen in Europa. Ideeën en meningen raakten ook bekend door middel van pamfletten die in grote oplagen werden verspreid.

Oorzaak 3: Onbuigzame koers van de Britse koning

- De Britse koning, George III, volgde een onbuigzame koers. De kolonisten werden zich er in deze jaren van bewust dat hun belangen niet dezelfde waren als de Engelse.
- Sommige kolonisten waren radicaal en pleitten voor gewapend verzet en het zich losmaken van Engeland. Andere waren gematigden en geloofden dat er een oplossing binnen het Engelse bestuur mogelijk was. Zij waren tegen gewapend verzet en vonden het motto “geen belasting zonder vertegenwoordiging” niet eerlijk: ook de meeste Engelsen waren niet in het parlement vertegenwoordigd.
- George III en de minsisters die hij koos, gaven echter de voorkeur aan polarisatie. George III zei dat klappen moesten beslissen.

Het verloop van de onafhankelijkheidsoorlog

In juli 1776 verklaarden dertien Britse koloniën zich gezamenlijk onafhankelijk. Het initiatief daartoe was uitgegaan van **committees of correspondence**. Vanaf 1764 zetten deze burgercomités aan tot verzet tegen de maatregelen van de Britse regering en onderhielden zij contacten met verzetsgroepen in andere steden en staten, met de bedoeling het Britse gezag te ondermijnen. Zij stelden zich ook tot taak de bevolking te informeren over nieuws over hun zaak. Feitelijk vormden de comités in uiteindelijk alle 13 koloniën schaduwregeringen die steeds meer taken van de regering overnamen. De leider van de onafhankelijkheidsstrijd werd George Washington.

Na zeven jaar strijd winnen de kolonisten

De oorlog duurde van 1775-1783. In 1776 namen de opstandige koloniën de **Onafhankelijkheidsverklaring** aan. De verklaring bestond uit drie onderdelen.

(1) De ideeën waarop de kolonisten hun stap naar de onafhankelijkheid baseerden: alle mensen hebben bepaalde natuurlijke rechten en regeringen ontleen hun macht aan de instemming van de geregeerden. (2) De grieven tegen George III. (3) Het besluit tot de onafhankelijkheid.

De oorlog wordt aangeduid als **Onafhankelijkheidsoorlog**, **Vrijheidsoorlog** en als **Amerikaanse Revolutie**, omdat de oorlog grote veranderingen tot gevolg had. Uiteindelijk wonnen de kolonisten.

§3.6 De grondwet van de VS weerspiegelt de ideeën van de Verlichting

Een grondwet wordt ontworpen

De oorlog was gewonnen en er moest een nieuwe grondwet worden ontworpen voor de nieuwe staat. Deze kwam in 1787 tot stand en weerspiegelde de ideeën van de Verlichting.

De drie belangrijkste bepalingen in de grondwet:

- (1) De Unie werd een federale staat: elke kolonie werd een staat en alle staten tezamen gingen een Unie vormen, de Verenigde Staten (VS). De regering van de Unie is slechts bevoegd op het gebied van de buitenlandse en economische politiek. De afzonderlijke staten hebben volledig zeggenschap over onderwijs, politie, rechtspraak en verkeer.
- (2) De trias politica (scheiding van de machten): in het bestuur van de VS werd de trias politica verwerkt. Deze drie machten controleren elkaar in evenwicht door het volgende systeem:
 - Uitvoerende macht: berust bij de president die tegelijk met de vice-president door het volk wordt gekozen voor een periode van vier jaren.
 - Wetgevende macht: berust bij het Congres (bestaat uit de Senaat met twaalf afgevaardigden).
 - Rechterlijke macht: kent als hoogste orgaan het Hooggerechtshof (bestaat uit negen rechters die door de president voor het leven worden benoemd).
- (3) De grondwet garandeerde de burgers van de VS gelijke rechten:
 - Vrijheid van godsdienst.
 - Vrijheid van drukpers (mening uiten in boeken, kranten en tijdschriften).
 - De vrijheid om bij de regering aan te dringen op het aannemen van bepaalde wetten of het treffen van bepaalde maatregelen.
 - Het recht op een spoedige rechtszaak, als men van een misdaad werd beschuldigd.
 - Vrijheid van meningsuiting (in gesprekken en tijdens redevoeringen).
 - De vrijheid om vreedzaam te vergaderen.
 - De bescherming tegen het onwettig doorzoeken van zijn huis.
 - Het recht om wapens te dragen ter bescherming van zichzelf.

De gelijke rechten gelden in de praktijk niet voor iedereen

Alle burgers hadden gelijke rechten, maar vrouwen, slaven en de oorspronkelijke inwoners van het continent kregen deze rechten niet. Gelijke rechten golden in de meeste staten alleen voor een kleine groep blanke mannen. Als zij belasting betaalden en grondbezit hadden, kregen zij kiesrecht. Pas in de tweede helft van de 19de eeuw zouden deze rechten moeizaam worden bevochten voor de zwarte bevolking van de VS. Voor de indianen en de vrouwen duurde dit nog langer.

- Vrouwen krijgen geen kiesrecht: de staten konden zelf uitmaken wie kiesrecht kreeg. Volgens de waarden en normen van die tijd hadden vrouwen andere taken dan mannen. Zij moesten zich bezighouden met het huishouden en het gezin en politiek overlaten aan de mannen.
- Slavernij voor de meeste Afrikanen en hun nakomelingen: slaven bezaten geen burgerrechten, aangezien zij als bezit werden beschouwd.
- Indianen worden van hun grond verdreven en gedecimeerd: veel indianen kwamen om in een lange reeks van bloedige oorlogen toen de Britse kolonisten Indiaans grondgebied in bezit wilden nemen. Na de onafhankelijkheid brak er een oorlog uit in het noordwesten van de VS (1789-1794). De indianen werden uiteindelijk verslagen en telkens van hun grond verdreven.

In de grondwet kwamen de woorden 'slavernij', 'zwarten' en 'vrouwen' niet voor. De grondwet bood echter wel de mogelijkheid tot emancipatie van slaven, vrije zwarten, vrouwen of andere achtergestelde groepen.

Tegenstellingen tussen het Noorden en het Zuiden

In de praktijk bleek het voor de VS lastig om de belangen van de staten in het noorden en die in het zuiden tegelijk te behartigen. Twistpunten waren:

- Unie tegenover statenbond, industrie en invoerrechten tegenover plantages en vrijhandel: de noordelijke staten waren voor een sterke centrale overheid (wilden bijvoorbeeld dat de overheid hun opkomende industrie door invoerrechten zou beschermen tegen de concurrentie van de Engelse industrie. De zuidelijke staten wilden juist geen invoerrechten, omdat ze uit het buitenland goedkopere producten konden aanschaffen. En ze waren bang dat een sterke centrale overheid wel eens tot een verbod van de slavernij zou kunnen komen. Zij wilden dat de afzonderlijke staten veel macht behielden.
- Vrije arbeid tegenover slavenarbeid: in het Noorden was de arbeid vrij. Geen enkel mens bezat een ander mens en ieder was vrij om te gaan en te werken waar hij wilde. In het Zuiden werkten slaven op plantages. Uiteindelijk ontstond in het Noorden onder een deel van de bevolking de opvatting dat de slavenarbeid in de gehele VS moest worden afgeschaft. Een ander groter deel van de bevolking vond dat in ieder geval de uitbreiding moest worden voorkomen door de slavernij te verbieden in nieuw te vormen staten in het Westen.

§3.7 De invloed van de Verlichting op de Franse Revolutie

De Franse Revolutie was een gewelddadige wisseling van macht in Frankrijk met grote veranderingen in de samenleving (1789-1815). Al sinds de Middeleeuwen was de Franse bevolking verdeeld in drie bevolkingslagen: (1) geestelijken (2) edelen (3) gegoede burgers in de steden en de gegoede boeren. De arme bevolking in de steden en op het platteland werd niet meegerekend.

Verlichtingsideeën botsen met de Franse werkelijkheid

In 18de eeuw leidden verlichtingsideeën in Frankrijk tot verzet tegen de standensamenleving. De verlichters streefden naar gelijkheid door de wet, vrijheid en een menswaardig bestaan voor iedereen, zij vonden dat het volk de macht in de staat behoorde te hebben en pleitten voor verdraagzaamheid en gelijkheid op godsdienstig gebied. Deze verlichte ideeën botsen met de werkelijkheid van Frankrijk. Verlichtere vertegenwoordigers van de elite waren tegen het achterstellen van de Derde Stand.

- Geestelijkheid en adel werden sterk bevoordeeld boven de Derde Stand. De Kerk hoefde geen belasting te betalen, maar alle Fransen moesten wel belasting betalen aan de Kerk. Kerk had 10% grondbezit, was maar 1% van bevolking.
- De rechtspraak was niet gelijk voor iedereen. De rechtspraak was oneerlijk: mensen konden zomaar in de gevangenis worden gezet. Derde Stand werd zwaarder bestraft dan Tweede Stand.

De Derde Stand komt in verzet

- Verzet van rijke burgers in de steden: klein deel in de steden was rijk en zij waren jaloers op de functies van de edelen. Ze vonden het onterecht dat ze belasting moesten betalen en edelen en geestelijken bijna geen. Ze wilden vrijheid van meningsuiting en drukpersvrijheid.
- Verzet van werklieden: werklieden vonden dat ze te hard en te lang moesten werken onder slechte arbeidsomstandigheden (onveilig, ongezond, hongerloon).
- Verzet van boeren: bevolking bestond ongeveer 80% uit boeren. Zij wilden meer grond en eerlijker belastingen. Ze wilden geen herendiensten voor hun heer meer doen.

Financiële crisis leidt tot bijeenroepen Staten-Generaal

Het land werd slecht bestuurd: veel rijke mensen werden benoemd, hoge functies konden worden gekocht, waardoor op belangrijke functies ongeschikte mensen zaten. Door de vele oorlogen die de Franse koningen hadden gevoerd, had de regering grote schulden. De koning wilde adel en geestelijkheid meer belasting laten betalen, maar de edelen wilden dat niet en zeiden dat de Staten-Generaal (vergadering van drie standen onder leiding van de koning) om toestemming moest worden gevraagd. In 1789 werd de Staten-Generaal bijeengeroepen. De Derde Stand riep zich uit tot de Nationale Vergadering en ging apart vergaderen.

Eerste revolutie: Frankrijk wordt constitutionele monarchie

Het gevolg was een tweetal revoluties, waarvan de eerste in 1789 resulteerde in de Verklaring van de rechten van de mens en de burger en in de grondwet van 1791.

- Derde Stand dwingt koning tot goedkeuring van haar besluiten: de Derde Stand kreeg spoedig steun van de meeste lage geestelijken, samen met enkele edelen. De koning was woedend. Hij verbood eerst de Nationale Vergadering bijeen te komen, maar de Derde Stand negeerde het verbod. De koning trok zijn verbod in, maar hij liet wel troepen naar de rand van Parijs komen. De Parijse bevolking was bang voor de soldaten en bestormde de Bastille. Op het platteland werd het verhaal rondverteld dat de edelen soldaten aan het verzamelen waren om boeren te vermoorden. De haat tegen de adel was groot en boeren plunderde de landgoederen van de edelen, waarna veel edelen uit het land vluchtten. De koning keurde alle besluiten van de Nationale vergadering goed.

- Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger: hierin waren de ideeën van de verlichters over de grondrechten als vrijheid en gelijkheid vastgelegd.
- De grondwet van 1791: de Nationale Vergadering besloot dat Frankrijk een grondwet moest krijgen, waarin onder andere stond dat de koning minder macht moest krijgen. De rechten en plichten van alle inwoners en de afschaffing van de voorrechten van de adel en de geestelijkheid moesten erin worden uitgewerkt. Uiteindelijk werd Frankrijk een constitutionele monarchie met censuskiesrecht en zonder privileges voor de standen.

Tweede revolutie: het schrikbewind van de Jacobijnen

Een tweede revolutie resulteerde in een rechtszaak tegen de koning en een republiek onder leiding van de Jacobijnen.

- Rechtszaak tegen de koning: Lodewijk XVI probeerde uit Engeland te vluchten, maar hij werd gevangengenomen. De Franse revolutionaire regering wist dat de andere regeringen in Europa de revolutie niet gunstig gezind waren. In april 1792 verklaarden Frankrijk de oorlog aan Oostenrijk. Op 10 augustus 1792 werd Lodewijk XVI afgezet, nadat een volksmenigte de verblijfplaats van de koning in Parijs had bestormd (**tweede revolutie**), werd de republiek uitgeroepen. Lodewijk werd met de dood veroordeeld, 'Lodewijk moest sterven om het land te laten leven' ~ leider Jacobijnen.
- Een republiek onder leiding van de Jacobijnen:
 - 1 De Jacobijnen voerden algemeen stemrecht in: de radicalen wilden ook stemrecht voor iedereen, verhoging van de lonen en verlaging van de prijzen.
 - 2 De Jacobijnen poogden ook economische gelijkheid af te dwingen: de Jacobijnen organiseerde de staat en het leger goed. Zij kwamen met allerlei maatregelen, bijv. wet die maximumprijzen voor eerste levensbehoefte invoerde.
 - 3 De Jacobijnen oefenden terreur uit tegen echte en vermeende tegenstanders: de radicalen begonnen met de Terreur. Wie het niet eens met hen was, werd onder de guillotine onthoofd. Onder alle bevolkingsgroepen vielen slachtoffers. Na enige tijd leek niemand meer veilig voor de Terreur. Er kwam een opstand, waarbij de radicale leiders werden afgezet en zelf onthoofd.

Het Directoire, een periode van onrust en chaos

Na de val van dit schrikbewind duurde het nog enkele jaren voordat er een stabielere politieke situatie ontstond. De gematigden (de Girondijnen) wisten de macht weer in handen te krijgen. Vijf personen (de directeuren) kregen de leiding (periode: **Directoire**). De bourgeoisie tijdens het Directoire voelde niet voor democratische ideeën van de radicalen voor een nieuwe grondwet. Bij belasting betalen mocht je stemmen, rijke burgers kozen voor hun eigen welvaart niet die van Frankrijk. Het Directoire liep tegen problemen aan:

- Een grote hongersnood (treft vooral armen)
- Oorlog (Frankrijk en buitenlandse vijanden bleven in oorlog)
- Franse adel (probeerde met geweld de regering omver te werpen)

De opstand van de adel werd neergeslagen door Napoleons troepen.

Napoleon verbreidt de ideeën van de Verlichting

Napoleon greep de macht (1799) en veroverde een groot deel van Europa (1797-1812). Veroverde staten werden ingelijfd bij het Franse keizerrijk en door familieleden van Napoleon bestuurd. In 1812 viel hij Rusland binnen, maar trok zich terug vanwege de strenge winter. Hier begon zijn ondergang, bij de slag van Waterloo werd hij definitief verslagen. Maar veel maatregelen bleven bestaan. In de veroverde gebieden voerde hij de **Code Napoléon** in. In 1804 was al de nieuwe wetgeving (Code Napoléon) in Frankrijk tot stand gekomen.

Tot de ideeën van de Verlichting die door de Code Napoleon in een groot aantal Europese landen werden verbreid behoorden:

- Iedereen was gelijk voor de wet. Niemand kreeg voorrang.

- Niemand mocht gevangen worden genomen zonder dat er een rechtszaak volgde.

Zo'n rechtspraak moest openbaar zijn en je moest je kunnen verdedigen. Straffen voor dezelfde misdaad waren voor alle mensen gelijk.

Van een parlement, algemeen kiesrecht en vrijheid van meningsuiting moest Napoleon niets hebben.

§3.8 Het Congres van Wenen

Overwinnaars van Napoleon herstellen veel van vóór de Franse Revolutie

Na de overwinning op Napoleon begonnen de Europese mogendheden in 1814-1815 het overleg op het **Congres van Wenen** om een stabiele politieke orde te scheppen. Alle landen die oorlog hadden gevoerd namen eraan deel (ook Frankrijk dus). De vertegenwoordigers onderhandelden op voet van gelijkheid; al hadden grote landen meer invloed dan kleinere en al moest de verliezer het meest toegeven. Het ging bij de onderhandelingen om de regelen van de toekomst van Europa. Het Congres ging uit van twee beginselen, die leidden tot het herstel van oude en de vorming van nieuwe state: **Legitimiteit van de vorsten (wettig recht van vorsten op hun rijk)**. Door Napoleon bezette gebieden werden weer losgemaakt van Frankrijk.

Streven naar nieuw Europees machtsevenwicht door inperking van de macht Frankrijk en vergroten van de macht van andere landen.

- Aan de Franse noordgrens werden de zuidelijke en de noordelijke Nederlanden (België en Nederland) samengevoegd tot één staat, het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.
- De overwinnaars Rusland, Pruisen en Oostenrijk kregen gebiedsuitbreiding; overwinnaar Engeland mocht een aantal veroverde koloniën houden.
- In Duitsland werd de Duitse Bond opgericht.

Na het Congres van Wenen begon een tijdvak van de **Restauratie**: gedeeltelijk herstel van de toestand van vóór de Franse Revolutie. Europa werd gezien als een 'concert van staten', die in harmonie moesten samenwerken. Door tegenstellingen tussen de deelnemende staten kwam er in de loop van de 19de eeuw een einde aan het streven om via congressen de vrede in Europa te handhaven.

Maatregelen uit de Franse Revolutie blijven van kracht

In landen als het Koninkrijk der Nederlanden bleven veel maatregelen uit de Franse tijd van kracht zoals:

- De Code Napoléon (iedereen was gelijk voor de wet, niemand mocht gevangen worden genomen zonder dat er een openbare rechtszaak op volgde).
- Er kwam kiesrecht voor alle mannen vanaf een bepaald bezit. Zo kregen veel meer mannen invloed op het bestuur dan in de tijd van de regenten. Kiesrecht voor vrouwen en arme mensen was niet aan de orde.
- Alle gewesten kregen dezelfde bestuursvorm.
- Voor alle gewesten kwamen dezelfde regelingen voor belastingen, voor onderwijs en voor de rechtspraak.

En in de meeste Europese landen:

- Kwamen er grondwetten, waardoor de macht van de koningen kleiner werd. Zij moesten hun macht delen met een parlement. De volksvertegenwoordigers werden gekozen met beperkt kiesrecht. Alleen de bourgeoisie en de adel waren erin vertegenwoordigd.
- Werd de Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger het uitgangspunt voor de grondwet.
- Kwam er min of meer een scheiding van Kerk en staat, die voor de inwoners vrijheid van godsdienst betekende.